

Виолета НИКОЛОВСКА

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

Факултет за образовни науки

Штип, Македонија

КОГНИТИВНИТЕ ПРОЦЕСИ НА ПОМНЕЊЕ И ЗАБОРАВАЊЕ ОД СЕМАНТИЧКИ И СИНТАКСИЧКИ АСПЕКТ

(македонско-полски паралели)

Апстракт: Во трудот ќе ги анализираме когнитивните глаголи од семантичкото поле: *памти (памети), се сети, (ми) текна, заборава* и нивните полски еквиваленти: *pamiętać, przypominać sobie, zapomnieć* како и изразите: *przyszło mi na myśl, przyszło mi do głowy*. Според полската школа на семантичка синтакса глаголите се предикативни изрази на предикати од втор ред, кои го одразуваат внатрешниот свет на човекот, неговите интелектуални, емотивни и волитивни процеси. Како прв аргумент на овие предикати се јавува човекот, а вториот аргумент е сегмент од внатрешниот живот на човекот. Глаголите ќе бидат анализирани од аспект на нивното значење и од аспект на нивните синтаксички можности. Семантичката анализа ќе ја поткрепиме и со сознанијата од когнитивната лингвистика (Lakoff and Johnson 2003; Kövecses 2002), особено со анализата на когнитивните механизми метафора и метонимија, кои имаат влијание и при развојот на полисемијата на лексемите. Концептуалната метафора и концептуалната метонимија ги отсликуваат когнитивните механизми по кои умот и искуството го структурираат јазикот. Сликата за светот станува јазична реалност. При анализата на синтаксичките можности на глаголите од ова семантичко поле ќе се послужиме со принципите на полската школа на семантичка синтакса (Тополинска 1995; Тополињска 1997; Grochowski, Karolak i Topolińska 1984).

Клучни зборови: Семантика, семантичка деривација, концептуална метафора, синтакса, синтаксичка деривација

Когницијата е општ термин што се однесува на свесноста и мислењето, исто така и на специфичните ментални акти како восприемање, внимание, интерпретирање, паметење, верување и очекувања. Сите овие ментални однесувања резултираат во она што се нарекува процесирање на информацијата, или трансформација на сетилниот инпут во ментални репрезентации и манипулација со овие репрезентации (Larsen and Buss 2008: 393). Предмет на овој труд ќе бидат когнитивните глаголи што се однесуваат на менталните процеси на сеќавање, помнење и заборавање во македонскиот и во полскиот јазик. Од семантички аспект, тоа се предикати од втор ред кои го одразуваат внатрешниот свет на човекот, неговите интелектуални, емотивни и волитивни процеси. Нивниот појдовен аргумент по дефиниција е човек, додека вториот аргумент е дел од внатрешниот свет на човекот, сп.: *мисли (некој дека ...), чувствува (некој дека ...), сака (некој да ...)* и сл. (Тополињска 1995: 14). Семантичко-синтаксичката анализа на когнитивните предикати од семантичкото поле на сеќавање, помнење и заборавање ќе ја правиме согласно со принципите на полската школа на семантичка синтакса (Тополинска 1995; Тополињска 1997; Grochowski, Karolak i Topolińska 1984).

Анализата ќе ја започнеме со македонските глаголи. За македонскиот јазик, за нашата анализа, од ова семантичко поле ќе се задржиме на глаголите: *памти (памети),*

*потсети, се потсети, се сети, спомене и заборава*¹. По анализата на секој македонски глагол, ќе ја прикажеме семантичката анализа и синтаксичките проекции на соодветните полски глаголи.

1. Глаголот *памти (памети)* во Толковниот речник на македонскиот јазик (ТРМЈ П Том IV: 22) е протолкуван како: 'држи во сеќавање, запомнува, не заборава'. Примерите кои се наведени се: *Тоа ќе го паметиме дури сме живи. Детето малку го паметеше татка си.* Интенцијално-синтаксичкиот речник на македонските глаголи (ИСРМГ П Том IV: 15-16) за овој глагол предлага три типа синтаксички конструкции: во сите три типа, согласно со дефиницијата за предикатите од втор ред што ја дава полската школа на семантичка синтакса, првиот аргумент е човек, претставен преку именска синтагма во функција на субјект. Од трите типа на предложени конструкции, вториот ја отсликува синтаксичката шема на предикатот *памети* во неговото значење 'има способност да чува во меморијата, во умот': *Таа памети, не е потребно да ја потсетуваш. Мојот дедо паметеше, ништо не забораваше. Стариот добро паметеше.* Синтаксичката шема што ја предлага ИСРМГ опфаќа покрај именската синтагма во функција на субјект, факултативна, незадолжителна можност за појавување на прилошка определба за начин (претставена со симболот ± п И (Адв)_{мод} и на зависна реченица во функција на објект ЗР (О)². Во примерите што се приведени, се среќаваат модални модификатори на предикатите, но никаде не се среќава реченичен аргумент, што е разбирливо за ова значење на предикатот *памети*, бидејќи секое приведување на конкретната содржина што се памети, го оддалечува предикатот од генеричкото значење на 'способност за чување во меморијата, умот' и ја актуализира оваа способност во дадено време, поврзувајќи ја со конкретни настани или предмети. Затоа, сметаме дека во ова значење, поврзувањето со конкретен настан или конкретен предмет што се памети е контрадикторно. Другите два типа конструкции даваат различни формализации на предикатско-аргументската структура што се јавува како втор аргумент на предикатот *памети*: оформена како реченица ЗР (О) или оформена како реченична номинализација – И (Од)³. Именската синтагма во функција на директен објект може да биде репрезент и на предметен аргумент (човек, предмет, физичка карактеристика на човек) и со право во ИСРМГ за неа стои квалификацијата „без ограничување“⁴. Примерите се следните: I *Трајко не паметеше кога неговите родители слегле од Орлово и*

¹ Во нашата анализа нема да ги земеме сите глаголи што ги има во речникот на македонскиот и на полскиот јазик соодветно, а спаѓаат во ова семантичко поле, како *запамети, потспомне, подзаборави* и сл. Исто така, нема да се занимаваме и со видските разлики меѓу глаголите сè додека тие не внесуваат разлики во семантиката на глаголите и нивните синтаксички својства. Наша цел е да се задржиме на порепрезентативните глаголи од ова семантичко поле.

² Исказна, декларативна дел-реченица, т.е. реченична комплементација. Според полската школа на семантичка синтакса, предикатско-аргументска структура како втор аргумент на предикатот од втор ред.

³ Именска синтагма во функција на директен објект.

⁴ Може да се паметат отсечоци од време (ден, година, час, момент), и настани, оформени како именки: *сон, болка, чудо* и сл. Може да се паметат и нечии зборови, туѓи и мајчини јазици, песни, игри. Со оглед на тоа што сите овие примери може да добијат реченични парафрази во облик на реченични трансформи, ги сметаме за синтаксички номинализации. Пр.: *Го памети јазикот на своите родители. Памети да зборува на јазикот на своите родители. Ги памети нејзините зборови. Памети што рече таа. Го памети денот кога тргна на училиште. Памети кога беше неговото тргнување на училиште.* Во последниот пример, временскиот отсечок кој се памети, нужно бара определба – член со катафорска функција и определба во вид на реченица.

се заселиле во чифлигот на Рамадан-бег. Никој не памети од кога на улицата живеат влашките фамилии. Дали паметувааш / дали си спомнувааш / кога бевме, мило либе / двајца на прошетка. Паметии како дојде во селото само со торбе в раце. Тие паметат како изгледала порано оваа главичка; ... Паметам, оти по сокаците таа вечер, речиси секоја година, имаше крикав снег, по стрепите на куќите висеа долги мразулки, а сињакот ми ги боцкаше ушите и носдрите. П Јас како поголем, му го паметам белегот на вратот... Марко Проказник стаса доцна: жена му, ни ликот веќе не ѝ го паметеше, ја закопаа без тажачки и на гробиштата немаше никој. Во „Работнички“ не паметат ваква лоша игра на домашен терен. Во селото паметат многу чуда – сè едното поголемо од другото. Јаков Иконописец останал сам, врел и во оклоп на модрици, наеднаш безимен и бутнат на некое дно на кое само месото ја памети својата болка⁵.

Што се однесува до типот на реченичен аргумент, ќе кажеме дека се паметат факти, и поради тоа зависните реченици во функција на директен објект се воведени со сврзникот *дека*, *оти* или со прашален збор. Нефактивното *да* го среќаваме при изразување на заповед: *Памти да го исклучиш ручекот на време!* Тогаш глаголот *памти* го добива значењето 'не заборавај, не пропуштај да...'

Во првата дефиниција од значењата на полскиот глагол *pamiętać* во "Słownik języka polskiego" II (redaktor naukowy prof. dr Mieczysław Szymczak) (1979) (SJP) опфатени се двете веќе споменати значења на овој глагол: имање на способност за присвојување, утврдување и сеќавање на дознаени изрази, доживувања, информации', како и да се има во меморија, да не се заборава, да се сеќава некој на нешто'. Примерите се: *Pamiętać coś dokładnie, długo. Pamiętać swoje dzieciństwo, młodość. Pamiętać rodziców.* Авторите на речникот приведуваат и други, проширени значења што може да ги добие овој глагол, како: 1. Се грижи за некој, за нешто; мисли на некој, на нешто: *Pamięta zawsze o rodzicach. Pamięta o swoim zdrowiu.*; 2. Не простува: *Pamiętali mi wszystkie złe postęпки;* 3. Зема предвид: *Pamiętać czyjeś bohaterstwo, poświęcenie*⁶.

Синтаксичките конструкции што ги гради полскиот глагол *pamiętać* се слични со македонските⁷: 1. реченични конструкции со втор реченичен аргумент – реченична комплементација, воведена со сврзникот *że* и прашален заменски збор и 2. втор аргумент на предикатот *pamiętać* изразен како именска синтагма во акузативен падеж, беспредлошка конструкција или предлошка конструкција *o* + Locativ. Во вториот случај, како и во македонскиот јазик, се среќаваат адвербијални конструкции, во примерите сретнавме најмногу со темпорално значење. Именските синтагми, исто како и во македонскиот јазик, може да именуваат конкретни аргументи или да бидат синтаксички номинализации. И за нив важи ознаката „без ограничување“. Примерите се: ... *spotkał Wyszowskiego w 1978 roku, kiedy ten przyjechał do Warszawy, pamięta, że zrobił na nim dobre wrażenie. Bystry, miał własne zdanie...*; ... *do koncentracji, pojawiają się zaburzenia pamięci. Ona: z encyklopedyczną dokładnością pamięta twoje pomysły i kłamstewka, nawet*

⁵ Дел од примерите се од корпусот на Македонскиот дигитален речник <http://www.makedonski.info>.

⁶ Според примерите, може да се работи за основното значење на овој глагол.

⁷ Синтаксичката анализа ја вршеме според примери од корпусот на современиот полски јазик <http://sjp.pwn.pl/korpus>.

*te z okresu, kiedy się...; ... zwierzętom przetrwać święta - niech i o nich każdy z nas pamięta", przebiegała w pierwszy dzień wiosny. Tym razem rodzice przyszykowali do...; ... się urodziłem. Gwiazdy mi sprzyjają. Astrolog powiedział matce, a ona pamięta każde słowo, dlatego wiem, że zgubić mnie może jedno: słodycze...; ... Znamy poglądy, heroizm i pyrkaty nos Sokratesa, mało kto dziś pamięta o Fryne. Toteż warto ją czasem wspomnieć. Nie tylko dlatego...; - To już nie to, co kiedyś - oceniał Waclaw, który pamięta, jak pijani ludzie przez pół nocy tańczyli na rynku tango...; ... żłobek) jest obecnie ostatecznością graniczącą z sadyzmem. Matka powinna bowiem pamiętać, co psychologowie mówią od niedawna o rozwoju małych dzieci: że... Kako посебно значење, во SJP (1979: 589) е изделено значењето 'не пропуштај да... , не заборавај нешто' кое го изразуваат императивните форми на овој глагол. Морфолошки соодветно на македонските примери, се среќаваат конструкции маркирани нефактивно, со инфинитив (на кој на македонски му соодветствува да-конструкцијата): *Pamiętaj napisać list zaraz po przyjeździe.**

Како што споменавме, адвербијалната компонента во полските примери на реченични конструкции со именска синтагма како втор аргумент на овој глагол, носи ознака темпоралност. Всушност, што се однесува до адвербијалните компоненти, би можеле да кажеме дека и тука не треба да поставуваме ограничувања, со оглед на тоа дека секој настан, дејство можеме да го определиме со време, простор и да му дадеме начинска квалификација. Во таа смисла, се повикуваме на семантичката структура на една основна реченична конструкција, претставена кај Тополињска (Тополинска 1995: 13):

$M \{ T \times L [f (x, y, z \dots)] \}$, каде што M е модална компонента, T и L – темпорални и локални параметри, f – конститутивен предикат (во случајот нашиот предикат *памети / pamiętać*), а $x, y, z \dots$ - аргументи на конститутивниот предикат. Заградите ја одразуваат хиерархијата на релациите и нивните термини. Модалната компонента, темпоралните и локалните параметри се предикати надредени во однос на конститутивниот предикат, согласно со хиерархијата што ја покажуваат заградите.

Како основно значење на глаголот *памети / pamiętać*, би можеле да го наведеме значењето 'чува во умот, во главата'. Согласно со принципите на когнитивната лингвистика, претставени во Lakoff and Johnson 2003 и Kövecses 2002, можеме да ја определиме концептуалната метафора *Главата⁸ е контејнер што може да се наполни со мисли, идеи*. Како јазични изрази на оваа метафора би можеле за илустрација да ги приведеме: *Не ми влегува в глава. Не ми излегува од глава. Му ја наполни главата со глупости. Во главата му е каша.*

2. Глаголот *потсети / potsetuje* во ИСРМГ е дефиниран како 'се сети за нешто заборавено'. Поадекватна е дефиницијата во ТРМЈ: 'спомене некому нешто да не заборава, обнови некому сеќавање, знаење'. Овој глагол е со поинаква дијатеза од глаголот *памети*. Постои поттикнувач на дејството, кој е во позиција на И (С)⁹ и агенс, доживувач на дејството, кој е во демотивна улога на И (Од)¹⁰. Содржината што се памети и што е испровоцирана да се активира во сеќавањето, во свеста, може да е формализирана како *за (на) И*

⁸ Метафора за умот: физичкото стои за психичкото, менталното.

⁹ Именска синтагма во позиција на субјект.

¹⁰ Именска синтагма во позиција на директен објект.

(Оп) / да ФГ / дека ЗР (О)¹¹. Така е претставена и синтаксичката шема во ИСРМГ: ____ И (С), И (Од), за (на) И (Оп) / да ФГ / дека ЗР (О). Она што го провоцира сеќавањето, И (С) во речникот е определено како „без ограничување“. Тоа значи дека тоа може да биде некоја личност, некој предмет или некој настан, некое дејство, нешто апстрактно. И содржината што се памети, како и во примерот со глаголот *памети / pamiętać*, кога е оформена како И (Оп) ја определуваме, како и во речникот „без ограничување“. Човекот чие паметење треба да се активира е формално изразен како именска синтагма во функција на директен објект. Примерите се: *Денешниот ден ме потсети на еден настан од пред многу години. Иван го потсети Марко да му ја врати книгата / дека сè уште не му ја вратил книгата. Писмото на Мустафа Омеровиќ го потсети на рамазанскиот пост од претходната година. Тој го потсети момчето на неговата заклетва на послушност.*

Кога импулсот на поттикнување на сеќавањето, на паметењето е кај самиот агенс, кога агенсот е самиот активен, тогаш глаголот *потсети* се јавува со формантот *се*: *Иван се потсети на ликот на докторот што го лекуваше кога беше мал. Тој се потсети дека заборавил на средбата. Ванчо со носталгија се потсетува на изминатите денови од одморот. Пред испит тој само се потсети на некои работи од материјалот.* Согласно со кажаното, и синтаксичката шема на овој тип на реченици е: ____ И (С), за (на) И (Оп) / да ФГ / дека ЗР (О)¹² Семантичките карактеристики на аргументските изрази (елементите на синтаксичката шема) се соодветно: И (С) – човек, И (Оп) – без ограничување.

Семантички е побогат и со поинаква рекција полскиот еквивалент на македонскиот глагол *потсети - przypomnieć (przypominać)*. „Słownik języka polskiego” II (redaktor naukowy prof. dr Mieczysław Szymczak) (1979: 1052) приведува две значења за овој глагол. Првото одговара на македонските глаголи *се сети, се сеќава, си спомнува*: ‘предизвикува (појавување) во меморијата на одамна дознаени изрази, доживувања, судови; приведе во меморијата, оживи нешто, некого во сеќавањето’. Пр.: *Przypominać z kolegami dawne czasy, młodość. Przypominał sobie co tu się śniło. Przypomnij sobie jak to było.* Второто значење е значењето на македонскиот глагол *потсети*, со изменета рекција (се јавува со индиректен објект): *Przypomnieć komuś o przyjętych na siebie obowiązkach, o długach, o terminie wyjazdu.* Според „Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich”,¹³ се izdelуваат две синтаксички шеми на глаголот *przypomnieć (przypominać)*. Првата со значење ‘потсети’ опфаќа три именски фрази: NP_N – NP_{ACC} + NP_D. Поттикнувачот на дејството, како и во македонскиот јазик е во позиција на именската синтагма субјект на дејството, а агенсот, доживувачот на дејството, за разлика од македонскиот јазик, каде е во позиција на директен објект, овде е во дативна форма, во позиција на индиректен објект. Содржината што се памети и што е испровоцирана да се активира во сеќавањето, во свеста, е формализирана како именска синтагма во позиција на објект директен, со семантичка карактеристика, како и во македонскиот јазик „без ограничување“. Пр.: *Tamte zdjęcia przypomniały Magdzie Andrzejka i*

¹¹ Симболите означуваат: И (Оп) – именска синтагма во функција на предлошки објект; ФГ – финитен глагол; ЗР (О) – зависна реченица во функција на објект.

¹² ИСРМГ, том IV, II, стр. 192.

¹³ SSGCP (red. K. Polański), tom IV, стр. 109.

bezpownotnie stracone szczęście. Widok z okna przypomniał mi wydarzenia sprzed roku. ... o tych swoich dwóch wesołych zabawach w zyczajnym ogrodzie, aż przypomniał sobie życzenie Irenki.

"Ona chce mieć lalkę do samego sufitu... Сепак, исто како и во македонскиот јазик, таа содржина може да биде оформена и како реченична комплементација¹⁴, како што сведочат и примерите: *Przypominał sobie co mi się śniło. Przypomnij sobie jak to było. ... Lejzora - Butlefa? Butlowa? - "Tu się sprzedaje tytoń i pocztowe marki" - przypomniał sobie, że w kieszeni obok kartek z artykułem Będzie wojna...; ... początkowo skłonni dopuścić ich do wodopoju, ale syn Anzelma Aubry'ego przypomniał sobie widać o rzekomej znajomości Jaskra ze swym rodzicielem i...; ... nie tak ostentacyjną i hałaśliwą, elegantszą, oświeconą? Ambasador z Niemiec przypomniał mi, że zaprosił do siebie niemieckiego telewizyjnego showmena Haralda Schmidta...* Синтаксичката шема на второто значење на глаголот *przypomnieć (przypominać)* 'потсети (некого) и вербално, со зборови, му обрне внимание, спомене' опфаќа именска синтагма во позиција на субјект, која е оквалификувана како + hum, + abstr и го означува предизвикувачот на дејството кај агенсот, кој може да биде лице или предмет или настан (соодветно на тоа карактеристиката на оваа именска синтагма, според наше мислење би требала да биде „без ограничување“); именска синтагма во позиција на објект индиректен во дативна форма, која го означува агенсот, доживувачот на дејството и реченична комплементација или нејзина именска трансформа оформена како конструкција со предлогот *o*, во локативна форма. Пр.: *Anna ciągle przypominała synowi o wynoszeniu śmieci. Przypominał Piotrowy o tym, co obiecywał ojcu.*

Побогат семантички и со поразлична рекација од македонскиот глагол *se potseti* е и полскиот еквивалент со формантот *się*. Покрај повратното значење, кога агенсот е самиот активен и во негови рамки е активноста на враќањето на нешто во меморијата, полското *przypomnieć (przypominać) się* изразува и значење 'да обрнеш некому внимание на себе (преку појавувањето)'. Во првото, повратно значење, агенсот е во демотивна улога на дативна именска синтагма, додека содржината што се повикува во меморијата може да биде оформена како именска синтагма во номинатив, или реченична комплементација (конструкција воведена со сврзникот *że* или прашален збор со сврзничка функција): *Przypomniał mi się Wojtek. Przypominały mi się jakieś błache wydarzenia z dzieciństwa. Przypomniało mi się, że nie wyłączyłem żelazka. Teraz przypomniało mi się, co Janek mówił na zebraniu.* Во второто значење, учесници се два аргументи со семантичка карактеристика + hum, од кои едниот е оформен како именска синтагма во номинатив (субјект - агенс), а другиот како именска синтагма во датив (индиректен објект, доживувач на дејството): *Przypomniałem mi się już kilkakrotnie. Idź, przypomnij się wujowi, może coś od niego dostaniesz.*

Македонскиот глагол *se seti* може да има две значења: 'не пропушти да...' и 'активира сеќавање'. Во првото значење, како втор аргумент на предикатот се јавува да-конструкцијата: *Se setiw da go iskucham inopretom. Koco se seti da go powika i nego.* Во второто значење, како втор аргумент на предикатот *se seti* се јавува или реченица во функција на објект или реченична трансформа, оформена како предлошки објект: *Deteto se seti deka weke bilo wo таа куќа. Ламбе се seti за она што му зборуваше Арон.*

¹⁴ И инфинитивна конструкција.

Марко тогаш се сети на својата свадба. Евросим ретко се сеќаваше на својата младост. Овој глагол во својата семантика, за разлика од глаголот *потсети*, не имплицира надворешен поттикнувач на дејството на сеќавање.

3. Глаголот *спомене*, полски *wspomnieć* развил семантика која вклучува вербално дејство¹ кажува нешто за некогo, нешто; потсетува на некогo, нешто со тоа што (бегло) го внесува во разговорот²: *Никој не го споменуваше татко му, како да не постоеше. Марија ја спомена Алјаска, но не раскажа за истражувачите и ловциите со кои се сретнала во детството. Тој сакаше да му спомене дека е време за прскање на јаболката. Nigdy nie wspominałeś o dzieciach. ... na pytanie: "Czy mię Pan jeszcze lubi trochę, czy jeszcze wspomina mię niekiedy?", otrzyмуwała odpowiedź suchą i zniecierpliwioną: "Ciepłego słowa nie... Во употребата, глаголите и во македонскиот и во полскиот јазик сè повеќе се оддалечуваат од значењето³ потсети⁴ и се користат со значење⁵ бегло говори за нешто (и во пишуван текст)⁶: *Од поголемиот број видови риби ќе ги споменеме само најраспространетите. Тој го спомена бунтот на затворениците во Казнениот затвор – Идризово. Во рецептите жената споменуваше ким, морски оревчиња, ванила, цимет. Составувачите на монографиите и другите прегледи на современото сликарство го споменуваат Благоја Николовски само фрагментарно, иако по својата вредност заслужува посебна монографија. Патем, тој спомена дека увозот годинава е поголем. Witek wspominał ojcu (o tym) że ma zamiar zmienić kierunek studiów. Wspomniała mimochodem (o tym), co słyszała w sekretariacie dyrektora.* Синтаксичката шема на предикатите *спомене / wspominać*, во ова значење може да опфати: две именски синтагми со аргумент + *hum* (агенсот на дејството – оној што говори и адресатот – соговорникот), како и реченичен аргумент (содржината што се споменува) – реченица во функција на објект (декларативна реченица) воведена со сврзниците *дека / że*¹⁵. Предикатско-аргументската структура на реченичниот аргумент може да биде оформена и како реченична трансформа, во македонскиот јазик како именска синтагма во позиција на објект директен, во полскиот јазик како *o + NP_{LOC}*.*
- Сепак, се јавуваат конструкции во кои овие глаголи се јавуваат и со значењето⁷ се (пот)сети, се (пот)сеќава⁸: *Patrzył w ogień i wspominał lata dziecięce // dom rodzinny.* Во македонскиот јазик, тогаш овој глагол се јавува со формантот *си*: *Тој си спомнуваше за студентските години. Психологот си спомнува за приказната на неговата секретарка. Марија често си спомнуваше за љубовта со Велко.* Синтаксичката шема опфаќа именска синтагма во позиција на субјект (агенсот на дејството) и предлошки објект воведен со сврзникот *за* кој претставува реченична трансформа на содржината што се приведува во сеќавањето. На полска страна, реченичната трансформа е оформена како именска синтагма во акузатив (директен објект).
4. Семантиката на предикатот *заборави / zapomnieć* можеме да ја разгледуваме на два начина, поаѓајќи од семантиката на македонскиот глагол (в. Николовска 2017) и поаѓајќи од конструкциите што ги гради полскиот глагол, претставени во SSGCP (red. K. Polański), tom V, стр. 309-310. Анализирајќи ја семантиката на македонското *заборави*, утврдивме дека „Неговите две

¹⁵ Во полскиот јазик и со прашален заменски збор во функција на сврзник. Во македонскиот корпус и во речниците што ги консултиравме не сретнавме такви примери. Затоа, можни се примери со *да*-конструкција: *Ми спомена за тоа да не зборувам. Му спом(е)нав да ја врати книгата во библиотеката.*

основни значења, на кои се задржавме во овој труд, се во врска со двата типа на предикатско-аргументски структури што се јавуваат како негов втор аргумент: 1. ' пропушти да направи нешто (затоа што не помисли на тоа во релевантниот момент) ' - значење кое се јавува со *да*-конструкција како реченичен аргумент и 2. ' исчезна за одредено време или целосно, целосното или делумно знаење на субјектот во врска со некој настан, лице и сл. (субјектот не (по)мисли на нешто или некого во релевантното време ' . Второто значење се јавува со зависна реченица (ЗР) како аргумент, воведена со сврзникот *дека* или со прашален заменски збор. ... Во зависност од комуникативните потреби на говорителот, на површината на тестот може да се јави само именска синтагма (ИС) експонент на целата предикатско-аргументска структура аргумент на предикатот *заборави* (синтаксичка номинализација или прономинализација) или експонент на аргумент од соодветната предикатско-аргументска структура (ПАС), временски параметар на ПАС и сл. Доколку ИС е воведена со предлогот *на/за*, тогаш, според конвенционалната метафора БЛИСКОСТА Е СИЛА НА ЕФЕКТТОТ¹⁶, интензитетот на заборавање е послаб“ (Николовска 2017: 816). Пр.: *Заборави да ја затвори вратата. Заборави да ја плати сметката. Заборавив кој е претседател на МАНУ. Заборавив каде го паркирав автомобилот. Заборавив дека треба да се сретнеме. (На Костадина) Еј, побратиме!... За тебе е ова првина. Прва разделба од жена... Ќе заборавиш и на младост, и на милост, и на убавина! Не можевме да го заборавиме денот кога брат ми партиец пресуди, а татко ми се согласи козата да се вика Сталинка... Павле никогаш не го заборава поделениот појадок. Апсењето на стариот крпач Адам го заборавајќа...*

Според полските синтаксички конструкции што ги гради глаголот *zapominać / zapomnieć* се izdelуваат две значења: ' не зачува во меморијата, престана да памети ' и ' остави, пропушти да земе поради невнимание ' . Во првото значење, предикатот *zapominać / zapomnieć* како втор аргумент бара реченица воведена со сврзникот *że* или прашален збор, и соодветно нејзина трансформа во облик на *o+ NP LOC*. Тука се јавуваат и полските еквиваленти на *да*-конструкцијата – инфинитивните конструкции. Првиот аргумент, агенсот е оформен како именска синтагма во номинатив – субјект. Пр.: *Zapomniał już całkiem o wczorajszym wydarzeniu. Zapomniałem, że miałem dziś napisać list. Często zapominam, co tam załatwić. Janka zapomniiała kupić chleb.* Второто значење ' остави, пропушти да земе поради невнимание ' се јавува со конструкции во кои има два аргументи: агенсот кој заборава, оформен како именска синтагма во номинатив и предметот на заборавање, оформен како именска синтагма во генитив, со семантички карактеристики – *abstr, – anim*. Пр. *Jaceka często zapomina zeszytu // pióra // książki.*

Заклучок: Семантичкото поле на помнење и заборавање, во македонскиот и во полскиот јазик се има лексикализирано на многу близок начин. Соодветно, и синтаксичките проекции на овие когнитивни глаголи се многу блиски. Основното значење на глаголот *пам(е)ти / pamiętać* е ' чува во умот, во главата ' . Во ова значење доаѓа до израз концептуалната метафора *Главата е контејнер што може да се наполни со мисли, идеи*. Поинаква дијатеза од *пам(е)ти / pamiętać* има глаголот *потсети*. Постои поттикнувач на дејството на сеќавање И (С) и агенс, доживувач на дејството кој е во демотивна улога на И (Од). Содржината што се активира во

¹⁶ В. Lakoff and Johnson 2003: 136

сеќавањето е оформена како за (на) И(Оп) / да ФГ / дека ЗР (О). Разликата меѓу македонското *потсети* и полското *przypomnieć* во ова значење е во комуникативната хиерархија на аргументите на глаголот. Во полските конструкции агенсот, доживувачот на дејството е во демотивна позиција на индиректен објект. Содржината што се активира во сеќавањето може да биде изразена како реченична трансформа (NP_{ACC} или o+ NP_{LOC}) или како реченична комплементација. Кога активноста на враќањето на нешто во меморијата е во рамките на самиот агенс, кога агенсот е самиот активен, *потсети* / *przypomnieć* се јавува со формантот *se* / *się*. Активирањето на сеќавањето е лексикализирано со глаголот *se сети*, пол. *przypomnieć*. Глаголот *спомене* / *wspominać* развил семантика која вклучува вербално дејство 'потсетува на неког, нешто, на тој начин што (бегло) го внесува во разговорот'. Во употребата, овој глагол и во македонскиот, и во полскиот јазик сè повеќе се оддалечува од значењето 'потсети' и се користи со значење 'бегло говори за нешто'. Кога импулсот, поттикот за сеќавањето доаѓа од надвор, во македонскиот јазик се употребува глаголот *(ми) текна*, а во полскиот јазик соодветно изразите *przyszło mi na myśl, przyszło mi do głowy*. Во овие случаи агенсот не е самиот активен, туку идејата како да му доаѓа однадвор, независно од неговата волја, согласно со концептуалната метафора која тука би можеле да ја востановиме: *Мислите, идеите се објекти што може да се движат (Пр.: Не ми влегува в глава. Не му излегува од глава. Има мушички во главата)*. Семантиката на глаголот *заборави* / *zapomnieć* можеме да ја сведеме на две основи значења: 'пропушти да направи нешто' и 'исчезна за одредено време или целосно, целосното или делумно знаење на субјектот во врска со некој настан, лице и сл.'

Користена литаратура

Кирилица:

Интенцијално-синтаксички речник на македонските глаголи. Ред. С. Велковска, П том IV, Р-С том V. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2001, 2001.

Николовска В. 2017. „Семантиката на глаголот *заборави* и нејзините синтаксички проекции“. *Knowledge, Vol. 16.2*. pp. 809-816.

Толковен речник на македонскиот јазик. Ред. Кирил Конески, П, том IV, Р-С том V. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2008, 2011.

Тополинска, З. 1995. *Македонските дијалекти во Егејска Македонија, книга прва Синтакса*, I дел. Скопје: МАНУ.

Тополињска, З. 1997. *Македонските дијалекти во Егејска Македонија, книга прва Синтакса*, II дел. Скопје: МАНУ.

Латиница:

Grochowski, M., Karolak, St, Topolińska, Z. 1984. *Gramatyka współczesnego języka polskiego – Składnia*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.

Kövecses, Z. 2002. *Metaphor. A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Lakoff and M. Johnson, 2003. *Metaphors we live by*. Chicago-London: The University of Chicago Press, 2003.

Larsen, R. J., and D. M. Buss, 2008. *Personality psychology: domains of knowledge about human nature*. New York: McGraw-Hill.

Słownik języka polskiego. Red. M. Szymczak, tom II. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1979.

Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich. Red. K. Polański, tom II, IV, V. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1984, 1990, 1992.

Извори

Македонски дигитален речник <http://www.makedonski.info>.

Корпус на современиот полски јазик <http://sjp.pwn.pl/korpus>.

Violeta Nikolovska

PROCESY POZNAWCZE ZAPAMIĘTANIA I ZAPOMINANIA W UJĘCIU SEMANTYCZNYM I SYNTAKTYCZNYM

(paralele macedońsko – polskie)

STRESZCZENIE

Pole semantyczne czasowników oznaczających ZAPAMIĘTANIE i ZAPOMINANIE w języku macedońskim i polskim zostało leksykalizowane w sposób bardzo podobny. W konsekwencji, projekcje syntaktyczne wymienionych czasowników poznawczych są bardzo podobne. Zapamiętaną treść można ‘mieć w pamięci’ (*namemu / pamiętać*); też możliwe jest wywoływanie czynników zewnętrznych w celu aktywacji zapamiętywania wspomnianej treści (*nomcemu / przypomnieć*) lub, sama treść może być aktywowana za pomocą czynników wewnętrznych – tzw. działanie wewnętrzne agensów (*ce nomcemu / przypomnieć się*). Czasownik *спомене / wspominać* rozwinął semantykę obejmującą pewien proces werbalny. Semantyka czasownika *забораву / zapomnieć* obejmuje dwa podstawowe znaczenia: 1. ‘pomiąć zrobić coś’ i 2. ‘stracić przez krótki czas, lub całkowicie, całkowitą lub częściową wiedzę o czymś’.